

BAŞKURT TÜRKÇESİNDE KİPLİK PARÇACIKLARI*

Habibe YAZICI ERSOY*

Özet: Başkurt Türkçesinde kisäksä (Rus. çastitsa), edat benzeri yapılar anlamına gelmektedir. Bu terime karşılık araştırmacılar enklitik, ek-edat, kuvvetlendirme edatı veya pekiştirme edatı terimlerini kullanmışlardır. Bu çalışmada söz konusu kavram parçacık terimi ile karşılanacaktır. Parçacıklar çoğu zaman içinde geçtikleri cümleye çeşitli kiplik anlamlar yüklemekte olup Başkurt Türkçesinde oldukça yaygın kullanılmaktadır. Başkurt gramerlerinde anlam açısından bir birlik olmakla beraber parçacıkların sınıflandırması konusunda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu çeşitli sınıflandırmalar içerisinde parçacıkların belirli bir bölümü gramatik anlamlar ifade ederken, bir bölümü ise eklendiği kelime ya da cümlede farklı kiplik anlamlara işaret etmektedir. Bu türden kiplik anlamlara işaret eden parçacıklar tarafımızdan kiplik parçacığı (modal kisekse) terimi ile karşılanacaktır. Bu çalışmada, kiplik parçacıkları içerisinde Başkurt Türkçesinde kiplik anlamlara işaret eden da (dä, za, zä, la, lä, ta, tä), dabaha (däbaha, zabaha zäbaha, labaha, läbaha, tabaha, täbaha), bit, indĭ, kiplik parçacıklarının işaret ettiği doğrulama, tasdik, kuvvetlendirme, şüphe, tereddüt vb. gibi çeşitli kiplik anlamları, Başkurt edebî metinlerinden alınan örneklerden hareketle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Başkurt Türkçesi, kiplik, parçacık, kiplik parçacığı.

Modality Particles in Bashkir Turkish

Abstract: Kisäksä in the Bashkir Turkish (in Russian çastitsa) means structures similar to postpositions. For this term, researchers have adapted such words as enclitic, "ek edat" (suffix-postposition) and strengthening postposition or emphatic postposition. In this study, it is defined as a particle. Particles assign various modality senses to sentences in which they are used. They are used in the Bashkir Turkic widely. In spite of a unity in terms of meaning in Bashkir grammars, there are also noteworthy differences in the classification of particles. Among these classifications, a certain group of particles stands for grammatical functions; and others symbolize various modality senses within words or sentences they are used. In this study, we address the second group as modality particläs (modal kisäksä). In this study, by means of examples excerpted from literary texts in the Bashkir Turkish, we aim to determine the modality senses such as confirmation and affirmation, emphasis, suspicion, hesitation, etc. which are referred to by modality particles of da (dä, Äa, Ää, la, lä, ta, tä) , dabaha (däbaha, Äabaha Ääbaha, labaha, läbaha, tabaha, täbaha), bit, indĭ.

Key Words: Bashkir Turkish, modality, particles, modality particle.

* Bu metin, 20-22 Ağustos 201 tarihleri arasında Macaristan/ Szeged'te gerçekleştirilen 15. Uluslararası Türk Dilbilimi Kongresinde sunulan basılmamış bildirinin genişletilerek gözden geçirilmiş hâlidir.

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi.

Giriş

Diller içlerinde binlerce kod ve binlerce yapıyı barındırır. Her dilin kendi içyapısı içerisinde bir başka yabancı veya akraba dile çevrilirken tam karşılığını bulmayan ifade yolları vardır. Kimi zaman bu türden ifade yolları çevirilerde çok büyük problemlere de yol açabilir. Bazen bunlar tamamen yok bile sayılabilir. Ait olduğu dilin mantığı içerisinde oluşan deyimler nasıl ki dillere özgü ise, bu türden kiplik parçacıkları da yine kullanıldığı dilin mantığı içerisinde oluşmuştur ve dile özgüdür.

Kelimeler insan zihninde nesnelere somutlaştırmaya yarayan unsurlardır. Bir iletişim aracı olarak dil kullanılırken de konuşur, ifade etmek istediklerini tam olarak karşısındakine aktarabilmek için dil ile birlikte ellerini, kollarını, jest ve mimiklerini, vurgu ve tonlamayı kullanır. Yazı sistemleri ise bu gibi ifadeler, jestler ve mimikler için yeterli değildir ve bu yüzden bütün bunların yerini tekrarlar, ekler, vurguyla işaretlenen ikizleşmeler, uzama, türeme gibi ses olayları ve kiplik kelimeleri alır (Üstüner 2003: 5). Bu türden ifade yollarıyla da konuşur ifadesini kuruluştan kurtararak daha zengin kılar. Örneğin tekrarlarla, uzatmalarla, türetmelerle ve kimi zaman kiplik kelimeleri, kiplik parçacıklarıyla adeta yazılı metinde birtakım duygu ve düşüncelerini işaretleme, vurgulama, pekiştirme yollarına başvurur. Yazılı metinde gramer ve semantik arasında kalan konuşurun çeşitli ifade şekillerine imkân tanıyan kiplik parçacıkları, hem söylemde hem de yazılı metinlerde vazgeçilmezdir.

Parçacıklar diğer gramatikal kategorilerin hiçbirleriyle işaretlenmeyen, kelimelerden de bağımsız olan unsurlardır. Erdal, parçacıkları kapsamlarına ve konumlarına göre sınıflandırmış ve bunları dörde ayırmıştır: 1. Pekiştirici parçacıklar (*Emphatic particles*): *Ok, kAn, mAt, çİ*. 2. Bağlayıcı veya karşıt fikir belirten parçacıklar (*Connective or adversative particles*): *yne, mA*. 3. Epistemik parçacıklar (*Epistemical particles*): *mU, gU, lA*. 4. İstek parçacıkları (*Volitive particles*): *çU, şU* (2004: 342-351).

Farklı araştırmalarda farklı terimlerle karşımıza çıkan konu Türkoloji ve dilbiliminde özellikle son yıllarda dikkat çekmiştir. Bu çalışmanın konusunu teşkil eden Başkurt Türkçesinde kullanılan *-DA/-zA/-lA*, *-DA/-zA/-lA baha, bit, indİ* tarzındaki kiplik parçacıkları çeşitli araştırmalarda *partikel* (Grönbech 1936), *ek-edat* (Üstüner 2003, Nalbant 2004), *enklitik* (Räsänen 1957, Lewis 1967, Ercilasun 2008, İpek 2009, Nalbant 2004, Özönder 2001, Erdal 2000), *enclitic suffix* (Dönük 2005), *clitic* (Kornfilt 1997, Kerslake-Göksel 2005, Erdal 1991), kuvvetlendirme edatı, pekiştirme edatı (Korkmaz 1995) terimleri ile karşılanıp incelenmiştir.

Klitik fonolojik olarak başka bir kelimeye bağımlı; kelimeyle ek arasında davranış gösteren sentaktik özelliğe sahip biçimbirimdir. Klitikler fonolojik olarak kendisinden önceki unsura bağlanırsa *enklitik*; kendisinden sonraki unsura bağlanırsa *proklitik* ismini alır ve bunlar vurgusuz öğelerdir (Trask 1993: 91, Crystal 1994:57, Kroeger 2005: 316, Redhouse 1998: 313, <http://en.wikipedia.org/wiki/Clitic#Enclitic> 13.8.2010,

<http://www.sil.org/linguistics/GlossaryOfLinguisticTerms/WhatIsACliticGrammar.htm> 13.08.2010).

Lewis, Türkiye Türkçesi gramerinde vurgu başlığı altında enklitik ekler içerisinde *-le, -ken, -cesine, -leyin, -me, -yor, şahıs ekleri, Farsça izafet ünlüsü*'nü; enklitik kelimeler içerisinde de *idi, ise, mi, gibi, ki, de*'yi saymaktadır (1967: 23-24).

Kornflit ise klitik başlığı altında Türkiye Türkçesinde şu beş grup klitikten bahseder: 1. Yardımcı fiiller: *-(y)di, -(y)mış* 2. Cümle (modal, soru, olumsuzluk) parçacıkları: *-(y)sa, -DXr, -mI, -mA-* 3. Cümle bağlayıcıları: *dA, ki* 4. Anafirik parçacıklar: *-ki* 5. Diğerleri: *-(y)la, -(y)ken, -CA, -CAsInA, -leyin* Kornflit bu klitiklerin fiillerden önce gelmediğini ancak fiillerden sonra gelebildiğini ve yerinin cümle sonu olduğunu belirtir. Fiillerden sonra klitikler art arda da gelebilmektedir (1997: 435-443).

Türkçedeki klitikler konusundaki geniş bildirisinde Erdal, fonolojik seviyede ek, morfolojik seviyede kelime saydığı klitiklerin ekler ve kelimelerle farkları üzerinde detaylı olarak durur ve Türkçedeki klitikleri; Zaman ifade eden: *-(y)ken*. Son ek alan iki klitik: *-(y)lA, DXr* İki epistemik parçacık: *mXş* ve *-DXr*. İlgi çekici unsurlar: *-mX, dA, DXr, (y)sA*. Zamir özneler: *-(y)Xm, -sXn, -(y)Xz, -sXnXz*. Bildirme biçimi: *-(y)DX, -(y)sA*. şeklinde altı gruba ayırır: (1991: 42-45).

Klitikleri cümlelere bağlanan parçacıklar olarak tanımlayan Kerslake ve Göksel de Türkçedeki klitikleri altı gruba ayırmışlardır: 1. Parçacık: *-mX*. 2. Söylem bağlayıcıları: *dA, -(y)sA/ise, ya, ki*. 3. Ek bağlayıcısı: *bile*. 4. Bildirme işaretleyicileri: *-(y)DX, -(y)mXş, -(y)sA*, zarf işaretleyicisi *-(y)ken* ve genel kiplik işaretleyicisi *-DXr*. 5. Şahıs işaretleyicileri: *-(y)Xm, -sXn, -sXnXz, -(y)Xz, -sXnXz, -lAr*. 6. Enstrümantal ve bağlama işaretleyicisi: *-(y)lA/ile* (2005:109-116).

Özbek ise Türkçede *yani, işte, şey, ya* gibi parçaları *discourse markers* (söylem işaretleyicileri) olarak tanımlar ve bu işaretleyicilerin ek olarak nitelendirilemeyeceğini, her birinin söylem içerisinde bulunduğu yerde kendine has fonksiyonlarının olduğunu ifade eder. Özbek bu işaretleyicilerin bazılarının *ya-işte, yani-işte, şey-işte ya* gibi ortak kullanımlar oluşturarak söylemde önemli fonksiyonları kuvvetlendirdiğini, bunların konuşurlar arasındaki etkileşimi güçlendirdiğini, söz konusu parçaların olmadığı durumda ise söylemin durgun ve manasız olacağını belirtir (2000: 393-398).

Görüldüğü gibi çeşitli araştırmalarda farklı sınıflandırmalar içerisinde farklı terimlerle yer alan, yukarıda söz konusu edilen, bizim bu çalışmada *parçacık* olarak adlandırdığımız unsurlar geçekten de söylem içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir ve farklı işlevler üstlenirler. Parçacıklar konuşurun ifadesini farklı açılardan tamamlayan, ifadeye konuşurun duygu ve düşüncelerine yönelik çeşitli kiplik manalar katan, ifadeyi pekiştiren unsurlardır. Türkçedeki parçacıkların bir bölümü farklı çalışmalarda *pekiştirme enklitikleri* olarak ele alınıp değerlendirilmiştir (Üstüner 2003, Çağatay 1978, Tulum 1993, Kaşgarlı 2004, Nalbant 2004, Ercilasun 2008). Ercilasun, "La Enklitiği ve Türkçede Bir "Pekiştirme Enklitiği" Teorisi" adlı makalesinde Türkçedeki pekiştirme enklitiklerinin on bir özelliği üzerinde durur (2008: 43). Parçacıklar bahsedildiği üzere söylemde pekiştirme görevini

yapmaktadırlar; ancak bu pekiştirmenin yönü farklı kiplik anlamlarla yüklü olabilmektedir. Ercilasun'un teorisinde bu durum dokuzuncu maddede dile getirilmiş ve pekiştirme enklitiklerinin aynı zamanda rica, istek, yalvarma, acıma, hayret, hitap, soru, bağlama, benzerlik, zaman gibi farklı anlam özellikleri kazanabileceği ifade edilmiştir (2008: 50). Temelde pekiştirme/tekit de söylemde konuşurun cümlesine karşı takındığı bir tavır olması bakımından bir çeşit kiplik mana taşır. Böylece konuşur ifadesini daha da kuvvetlendirmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla bu türden parçacıklar bu çalışmada *kiplik parçacığı* (modal kisse) olarak ele alınmıştır.

Başkurt Türkçesinde Kiplik Parçacıkları

Kiplik parçacığı terimine açıklık getirdikten ve konunun yapılan çalışmalarda nasıl ele alındığına bir göz attıktan sonra Başkurt gramerlerinde parçacıkların ne şekilde incelendiğine bakılacak olursa, Başkurt Türkçesinde *parçacık*, *kişäksä* (Rus. *çastitsa*) terimi ile karşılanmaktadır ve kelime manasıyla ayrı bir kelimenin, bir kelime grubunun veya bütün cümlenin muhtevasına ve anlamına bir çeşit mana farklılığı ve orijinalliyi katan yardımcı kelimelerdir (BTH 1993, Kiyekbayev, Seyitbatalov 2004: 139). Parçacıklar fonolojik olarak kelimeye bağlı kaldıkları için eklere yakın olsalar da anlamları açısından *modal sözlere* (kiplik kelimeler) yaklaşmaktadırlar. Başkurt gramerlerinde anlam açısından bir birlik olmakla beraber parçacıkların sınıflandırması konusunda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır (Dmitriyev 1950: 130, İşbulatov 1972: 141, Yuldaşev 1981: 328, Kiyekbayev, Seyitbatalov 2004: 139, Zeynullin 2002: 329, BTH 1993: 510). Bu çeşitli sınıflandırmalar içerisinde parçacıkların belirli bir bölümü gramatik anlamlar ifade ederken, bir bölümü ise eklendiği kelime ya da cümle içerisinde farklı kiplik anlamlara işaret etmektedir.

Poppe "Bashkir Manual" adlı eserinde, parçacıkları aynı terimle farklı bir başlık altında inceler. Kelimelerin başına ve sonuna gelmelerine göre parçacıkları iki gruba ayırır ve sona gelen parçacıkları: *-mX, -mXni, -DA/-zA/-IA, -DA/-zA/-IA baha, -sX, -hAnA, -GınA/-KınA, -DXr/-zXr/-lXr* şeklinde verirken; başa gelen parçacıklar için ise sıfat pekiştirmelerini verir: *qapqara, yapayañğız* (1964: 59).

Dmitriyev ise parçacıkların Başkurt Türkçesinde Rus dilinde olduğu gibi kelimedenden ayrı olarak şekillenen elementler olduğunu, ancak bunların ayrı bir kelime türü olarak kabul edilemeyeceğini ifade ettikten sonra, onların semantik değil gramatik anlamlar üstlendiğini ve ayrı bir ses düzenlerinin olmadığını belirtir. Onun ele aldığı parçacıklar şunlardır: *-mX, -DA/-zA/-IA, -DA/-zA/-IA baha, -sX, -GınA/-KınA, -UK, -DXr/-zXr/-lXr, -hAnA* (1950: 131-133).

Yuldaşev, parçacığın tanımını edat olarak yaptıktan sonra Başkurt Türkçesindeki parçacıkları şu şekilde verir: *mX, -GınA/-KınA, -UK, -DXr/-zXr/-lXr, -hAnA, -sX, -DA/-zA/-IA baha, äli, -DA/-zA/-IA* (1981: 328-330).

Kiyekbayev ve Seyitbatalov başkanlığında bir komisyon tarafından hazırlanan Başkurt gramerinde, Başkurt Türkçesindeki parçacıklar bağlaçlar başlığı altında bir

alt başlık olarak ele alıp değerlendirilmiştir. Cümlelerin anlamına ayrı ve özel bir anlam katan yardımcı kelime olarak tanımlanan parçacıklar şu şekilde sınıflandırılmıştır: 1. Soru parçacıkları: *-mX, -mX ni, -mX ikän (mikän)*. 2. Doğrulama- Tasdik parçacıkları: *-DA/-ZA/-LA baha, -sX, ij, bit, ütä, tas, şır, şaw, salt, -DA/-ZA/-LA*. 3. Sınırlama parçacıkları: *-GınA/-KınA, -UK*. 4. Şüphe-tereddüt parçacıkları: *-DXr/-zXr/-lXr* (2004: 139-141)

İşbulatov da parçacıkların, cümlelere özel kiplik anlam ayrıntılarını kattıklarını ifade eder (1972: 141).

Başkurt Türkçesindeki kip ve kiplik sistemi üzerine önemli çalışmaları bulunan Zeynullin ise, parçacığı söz grubu ve cümlelere duygu ve heyecan ve bir yandan da kiplik manalar katan yardımcı kelimeler olarak tanımlar. Parçacıkları öncelikle iki guruba ayırarak onların alt başlıklarını verir. Bunlardan ilk grup gramatik anlam bildirenler olarak değerlendirilip, soru parçacıkları: *-mX, -mX ni, -mX ikän, -mX ällä, -mX huş, -mX ikän ni*, sınırlama parçacıkları: *-GınA/-KınA, -UK, fäkät, tik, barı*, kuvvetlendirme parçacıkları: *-ütä, bik, ij, tüma, şır, düm, salt*, belirsizlik parçacıkları: *elle* olarak sınıflandırılırken; ikinci grup kiplik anlam bildirenler ise, doğrulama parçacıkları: *-DA/-ZA/-LA baha, , -DA/-ZA/-LA, bit, -sX, indĭ* varsayım parçacıkları: *-DXr/-zXr/-lXr, fälän, mazar, äli*, emir, seslenme parçacıkları: *-sX, -hAnA* şeklinde üç gruba ayrılmıştır. (2002: 329-335).

Görüldüğü üzere Başkurt gramerlerinde parçacık için anlamı bakımından genelde bir birlik var iken, sınıflandırılmaları konusunda tam bir birlik yoktur. Parçacıklar genelde cümlelere kattıkları anlamlar açısından incelenmiş ve sınıflandırılmış olsalar da onların kiplik anlamları üzerine vurgu yapan daha çok Zeynullin olmuştur. Konuşurun cümlesindeki oluş ya da kılışın gerçek olup olmama durumu karşısında takındığı tutumunu, görüşünü, bakış açısını, değerlendirmesini gösteren bir anlam bilimi kategorisi olan kiplik, dilde fiil çekimleri, kiplik kelimeleri, edatlar, vurgu, söylem gibi değişik şekillerde ortaya çıkabilmektedir. Konuşurun cümlesinde farklı biçim ve anlamlar çerçevesinde tercih ettiği dildeki parçacıklar da kimi zaman kiplik anlamlara işaret etmektedir. Konuşur bazen ifade ettiği cümlesini doğrulamak, bazen çeşitli çıkarımlar yapmak bazen de emir, istek veya ricada bulunmak amacıyla kiplik parçacıklarını kullanır. Bu türden yapılar daha çok söyleme yönelik olduğu için, edebî metinler içerisinde de çoğunlukla diyaloglarda yer almaktadır. Başkurt Türkçesinde oldukça fazla sayıda parçacık bulunmaktadır. Yazı diline geçişi yirminci yüzyıl olduğu düşünüldüğünde Başkurt Türkçesi için bu durum şaşırtıcı değildir. Söylem dili ile edebî dil kimi zaman birbirinden ayrılır ve edebî dil daha kuralcıdır bununla birlikte tekrarlardan kaçınır. Özellikle diyalog metinlerinde sıkça karşılaştığımız parçacıklar kimi zaman benzer fonksiyonlarla, kimi zamanda ifadeyi daha da pekiştirir mahiyette bir arada kullanılırlar (*bit: bit indĭ, bit äli; la: la baha, la bit vb.*)

Başkurt Türkçesinden Türkiye Türkçesine metinler aktarılırken kiplik parçacıklarının tam karşılığını bulmak kimi zaman problem teşkil etmektedir. Hatta kimi zaman yokmuş gibi de aktarılabilmektedir. Elbette bunlardan bir kısmının

Türkiye Türkçesinde tam karşılığı bulunamasa da benzer özellikleri bulunanlar da vardır. Daha önce belirtildiği gibi Başkurt Türkçesinde parçacıklar oldukça fazladır. Bu çalışmada bunlar içerisindeki kiplik anlamlara işaret eden *-DA/-ZA/-LA*, *-DA/-ZA/-LA baha, bit, indî* kiplik parçacıkları incelemeye dâhil edilmiş, Başkurt edebî metinlerinden alınan örneklerden hareketle fonksiyonları ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları tespit edilmeye çalışılmıştır.

1 *-DA/-ZA/-LA* Kiplik Parçacığı

Başkurt Türkçesindeki *-DA/-ZA/-LA* kiplik parçacığı Türkçe için yapılmış diğer çalışmalarda farklı şekillerde ele alınıp incelenmiştir. Bu çalışmalarda *da* genellikle, ek (Arat 1951: 137-140, Tulum 1993: 163-164), vurgulama parçacığı (*die hervorhebende partikel*) (Grønbech 1936: 35), edat (Çağatay 1978: 168, Kaşgarlı 2004: 1732-1735), zarf eki (Erdal 1991: 404-405, Önler 1996: 9-15, Duman 2002: 9-17), ekleşme sürecindeki edat (Kocasavaş 2003: 183-188), ek-edat (Üstüner 2003: 214-219), enklitik edat (Nalbant 2004: 2157-2172, Räsänen 1957: 236-239, İpek 2009: 1999-1212), klitik (Erdal 1991: 42) vurgulama ünlemi (Brockelman 1954: 190) olarak tanımlanmıştır.

Söz konusu çalışmalarda farklı adlandırmalarla incelenen bu parçacığın işlevi ile ilgili olarak bazıları zarf yapan bir zarf eki görüşünü benimserken (Erdal 1991: 404-405, Önler 1996: 9-15, Duman 2002: 9-17) bazı çalışmalar onun doğrudan pekiştirme, kuvvetlendirme, vurgu, tekit (Arat 1951: 137-140, Grønbech 1936: 35, Çağatay 1978: 168, Üstüner 2003: 214-219, Kocasavaş 2003: 183-188, Kaşgarlı 2004: 1732-1735, Nalbant 2004: 2157-2172, İpek 2009: 1203-1204) işlevine işaret etmiş, kimi çalışmalarda da bunun yanında şaşkınlık, hitap (Kocasavaş 2003: 183-188) işlevlerine yer verilmiştir.

-LA kiplik parçacığı, Divânü Lügati't-Türk'te geçer. Kaşgarlı bu parçacığın anlamını şöyle verir:

“la: İşin tahakkumunu ve bitişini gösteren bir edat olmak üzere fiillerin sonuna gelen bir harftir. Bunu Oğuzlar kullanır. Ol bardı la: O gitti be. Ol keldi la: O geldi be. (Onun gitmesi tahakkuk etti ve Onun gelmesi tahakkuk etti.) anlamındadır. Bu söz, işin olduğunu bilmediği için dinleyen adamda inkar anlamı bulunduğu zaman kullanılır. Bunu öbür Türkler bilmezler.” (Atalay 1985: 213).

Görüldüğü üzere Divânü Lügati't-Türk'te de söz konusu parçacığın “pekiştirme ve şüphe” fonksiyonları üzerinde durulmuştur.

Başkurt Türkçesinde de *-DA/-ZA/-LA* kiplik parçacığı çeşitli gramer kitaplarında genellikle parçacık bahsi içerisinde ele alınmış ve bazı işlevleri üzerinde kısa da olsa durulmuştur (Poppe 1964: 59, Dmitriyev 1950: 131-132, Yuldaşev 1981: 329, Kiyekbayev, Seyitbattalov 2004: 139-141, Zeynullin 2002: 329-335).

1.1 *-DA/-ZA/-LA* Kiplik Parçacığının İşlevleri

Başkurt Türkçesinde *-DA/-ZA/-LA* kiplik parçacığı bütün kelime türleri üzerine gelebilmektedir. Dolayısıyla bu parçacık kiplik anlamının yanı sıra başka birtakım işlevler de üstlenmiş görünmektedir.

1.1.1 Ama bağlacı işlevinde

Başkurt Türkçesinde kimi zaman bu parçacık *ama* işlevinde kullanılmaktadır. Aşağıdaki örneklerde *-DA/-ZA/-LA* kiplik parçacığı kendisinden önce gelen ifade ile sonraki arasında zıtlık kurmaktadır.

(1) *Brigadamı Başqurt xükümätï qaramağına birmäwzärñä Mürtazındıy üzññ dä, haldattarınıñ da bik iş büştü. Büştü la bit, nï xäl itähñ, dünyalar ikñsñläñdï.* (UYT, 60) “Tugayı Başkurt hükümetinin emrine vermemelerine Murtazin’in kendi de askerleri de çok sinirlendi. Sinirlendi ama ne yaparsın, dünya değişti.”

(2) *Bñ kündü haray başında tüşürüp algaynıq bit. Hin tüşüp kitkäs, uylanıp yattım, yattım da, tuqta, min äytäm, niñä bında bñän arahunda tünsügüp yatırğa.* (NM, 522) “Bir gün sarayım tepesinde buluşmuştuk. Sen inince düşünüp yattım, yattım ama dur, burada otların arasında boğulup yatmak neden.”

1.1.2 Pekiştirme, kuvvetlendirme

Bu kiplik parçacığı kimi zaman da “da, daha” anlamına kadar gidebilen bir pekiştirme ifadesi ile kullanılmaktadır.

(3) *Qara iwıldırıqtan bitlik yahagaynım, yartı sägättän yıwam min unı. Iwıldırıq bik fayzalı — tirññ yümşarta, hıgılmalı itä. Binan da äffiktlı maskanı bilmäyñ, hiñä lä şulay itñgä kähäş itäm.* (T 107) “Siyah havyardan maske yapmıştım, yarım saatte yıkıyorum ben onu. Havyar çok faydalı, deriyi yumuşatıyor, esnek yapıyor. Bundan daha iyi etkili bir maske bilmiyorum, sana da böyle yapmanı tavsiye ediyorum.”

(4) *Min baylıq ta, xäyrsñlik tü kürmägäm, min üzimdñ yulum mñän baram, min Däwlätxan bayzarzı, İbray zimağorzarzı, nağanlı Xäkimdärzi bilmäyñ, bñrgä lä tñämäyñ!* (U, 106) “Ben zenginlik de yoksulluk da görmüyorum, ben kendi yolumda gidiyorum, ben Devlethan zenginleri, İbray işçileri, tabancalı hekimleri bilmiyorum, bilmek de istemiyorum!”

1.1.3 ve bağlacı işlevinde

Başkurt Türkçesinde *-DA/-ZA/-LA* kiplik parçacığı *ve* bağlacı işlevinde kullanılmaktadır. Bu işlevde kullanımına oldukça sık rastlanır.

(5) – *Niñä ulay aştığam ikän? Bilay za gümñr yıl kñwñk yılñp kñä tura la! Bina bit, bñ ayzan min bında bulmayasaqmin. Kurstı tamamların da kitñmññ...*» (EDT, 65) “– Neden böyle acele ediyorum ki? Ömür böyle rüzgâr gibi esip gidiyor ya! İşte bir ay sonra ben burada olmayacağım. Kursu tamamlarım ve giderim.”

(6) *Äğär türürlüq bulmaha, yazğa sıqqas, üyündü biklärhññ dä, qaytırhuñ. Min dä bit bñ üzñm gñä, yañğızım, qartayğas bik awırğa kitä başlanı.* (KKTY, 34) “–Eğer duramazsan, baharda gelince evini kilitlersin ve dönersin. Ben de yalnızım, yaşlandıkça çok ağır gelmeye başladı.”

1.1.4 bile edatı işlevinde

Bu kiplik parçacığının en yaygın işlevlerinden biri de *bile*, *hatta* fonksiyonuyla kullanılmasıdır.

(7) *Unıñı yaqşı... — Arıñlan başın ññp bñrawıq uylanıp türzü, — Ä min hiñä şunı äytmäksñññ... Yañğız yürühññ dä, kümək bulhağız za, abay bul.* (K, 289) “O iyi... —

Arıslan başını eğip bir süre düşündü. — Ama ben sana şunu söylemek istiyorum. Yalnız olsan da (bile) kalabalık olsanız da (bile) ihtiyatlı ol.”

(8) *Üksana rannıy bulğas, opäratsiya yahağan bulğandar ikän. Şunan huñ bala tapmaşqa kuşqandar. Min unıñ mınän hüyläştım indı. İlyas ta bilä...* (KKTY, 121) “Üksana erken olunca, operasyon yapmışlar. Bundan sonra çocuk yapmamayı emretmişler. Ben onunla konuştum. İlyas bile biliyor...”

1.1.5 *ki* bağlacı işlevinde

-*DA/-ZA/-LA* kiplik parçacığının bir diğer işlevi olan *ki* bağlacı işlevinde kullanımına özellikle *şulay, ulay* gibi kelimelerle birlikte rastlanmaktadır.

(9) *Şulay za minı tıñdägı xalıq bürsüy. Ul-bıl kilıp sıqha, türä, üzñ bilähñ!.. — tip Äsfändiyär yıylğan kışlärğä qarap türzä.* (BR, 228) “ Şöyle ki, beni oradaki halk endişelendiriyor. O bu gelse, başkan kendin biliyorsun! diye Esfendiye toplanan insanlara baktı.”

(10) *Yawrırdarı halınqı, küzı yırzä. Ulay za Fazıl — Fazıl indı, üstälgä usı mınän şapıldatıp huqtı la, hirägäyä başlağan üzñ säsn artqa hibıldırıp, qapıl qısırıp yibärzı.* (ÜY, 47) “Omuzları sarkık, gözü yerde. Öyle ki Fazıl, Fazıl’dı artık. Masaya avucuyla şap diye vurdu ve seyrekleşmeye başlayan uzun saçlarını arkaya atıp, aniden bağırdı.

2 -*DA/-ZA/-LA* *baha* Kiplik Parçacığı

-*DA/-ZA/-LA* kiplik parçacığı ile birlikte *baha* parçacığının kullanılması yoluyla oluşmaktadır. Poppe bu yapının “*but certainly*” (fakat kesinlikle, muhakkak, tabi) anlamına geldiğini ifade eder (1964: 59). Dmitriyev bu kiplik parçacığının ikinci unsurunun *ul bulha* sözünden gelmiş olabileceğini belirtir (1950: 131). *baha* parçacığının ise tam olarak nereden geldiği ve tarihi seyri henüz açıklığa kavuşmuş değildir.

2.1 -*DA/-ZA/-LA* *baha* Kiplik Parçacığının İşlevleri

2.1.1 Doğrulama, tasdik, pekiştirme

-*DA/-ZA/-LA* kiplik parçacığı ile birlikte *baha* parçacığına Başkurt Türkçesinde metinlerde oldukça sık rastlanmaktadır. Bu iki parçacık bir arada -*DA/-ZA/-LA* kiplik parçacığının yaptığı doğrulama, tasdik işlevinin daha kuvvetli bir pekiştirmesine işaret eder. Türkiye Türkçesine “ya, ya işte, işte, tabi” şeklinde aktarılabilir.

(11) *Niñä älİ Yulamandı İzlöp xan üzı yügürğä tıyış? Unıñ xızmätsilärİ bar za baha! Usın usqa huqtı.* (BR 372) “Neden han Yulaman’ı takip edip kendisi koşmalı? Onun hizmetçileri var ya işte! Aklını başına aldı.”

(12) *Bärängİ täpkäläy başlağaynım, azıraq işläp tä alırbız. Bärängİ kümgänñ barmı? —Awıl qızı la baha, — Xälizä yılmayıp quyzı.* (KR 198) “Patates çapalamaya başlamıştım, biraz çalışırız. Patates gömüyor musun? – Köy kızı tabi, - Helize güldü.”

2.1.2 Hitap, seslenme

Bu kiplik parçacığı kimi zaman da cümlelerde hitap, seslenme işleviyle kullanılmaktadır.

(13) *İndi Xujabikā mǝŋš artındaǵı sǝŋštǝrgǝ ūyrǝnǝp tǝ bǝtkǝynǝ, kǝtmǝgǝndǝ qalanan ǝbǝyǝŋ qızı Xǝbibǝ qaytıp tǝŋstǝ. —ǝsǝy, ūyǝŋ qǝrtlatqanhıy da baha! Ul sǝŋštǝrǝzǝ niǝǝ ūygǝ indǝrǝrgǝ inǝ?* (KR 178-179) “Artık Hujabike sobanın arkasındaki civcivleri öğrenmişti, beklenmedik zamanda şehirden ninenin kızı Hebibe geldi. – Anne, evi bitlendirmişsin ya! O civcivleri eve sokmak gerekli miydi?”

(14) *Yıhangir ǝfǝndǝŋǝ Ğirfan bǝr ni bulmaǵanday qarǝlarǵa tırıŋtı. Şulay za ǝstǝn qalturana inǝ ul. —ǝlxǝmdǝllǝ!.. Qunaq bar ikǝn dǝ baha! Xǝzayǵa mǝŋ Őǝkǝr!..* (Yİ 18) “Ğirfan Yıhangir efendiye hiçbir şey olmamış gibi karşılamaya ǝalıŋtı. Öylece titriyordu o. – Elhamdülillah... Misafir varmış ya! Allah’a bin Őǝkǝr!..”

3 bit Kiplik Parçacığı

Başkurtça-Rusça sözlükte kelime manası “*ved’, je*” (ki, ne de olsa, ya, deǵil mi ya, peki) gibi anlamlara gelir (BRS 1996). Başkurtça-Başkurtça sözlükte ise bu kiplik parçacığının söylenen fikri doǵrularıp, kuvvetlendiren bir parçacık olduǵu açıklaması yer alır (BTH 1993). Tarafımızdan incelenen edebî metinlerde ǝok sık kullanıldıǵını tespit ettiğimiz bu parçacığı Tatar Türkçesinde inceleyen Saadet ǈaǵatay, parçacığın “ya, ki, daha, ıŋte” gibi hatırlatma, açıklama anlamlarına geldiǵini ve ǝok kullanılan bir tekit olduǵunu ifade ettikten sonra, bu parçacığın Divanu Lügati’t-Türk’te geǝen *mat, met* kelimesi ile ilgili olabileceǵini belirtir (1978: 168). *mat* parçacığına Erdal pekiŋtirici parçacıklar (*emphatic particles*) iǝerisinde yer vermiŋtir (2004: 344).

3.1 bit Kiplik Parçacığının İŋlevleri

3.1.1 Doǵrulama, tasdik, pekiŋtirme

Başkurt Türkçesinde son derece iŋlek olarak kullanılan *bit* kiplik parçacığının en sık kullanılan iŋlevlerinden biri konuŋurun ifadesini kuvvetlendirme, pekiŋtirme, doǵrulama ve tasdiklemedir. Bu Şekliyle Türkiye Türkçesinde “tabi, elbette” anlamlarına gelir.

(15) —*ǝy, mǝrxǝmǝtlǝm, bigǝrǝk saf hǝm yabay bit hin, ni ǝŋlǝp minǝ, qǝm Ğǝrǝbǝ kǝwǝk qap-qara yǝzǝlǝ bǝr mǝŋŋndǝ, «aq inǝy» tip ǝytǝhǝŋ ǝlǝ, ǝzǝm qurqurlıq yǝmhǝzmǝn dǝ baha...* (Yİ 25) “-Ey merhametlim, ǝok saf ve sadesin tabi sen, niǝin bana, kum Arabı gibi kapkara yǝzǝlǝ bir miskine, ‘ak anne’ diyorsun hele, adam korkutan ǝirkinim üstelik.”

(16) —*Hǝ, ūtǝ bit Ğǝmǝr. Bına aŋ aldınan, bǝlki, iŋkǝ tǝŋŋrǝp alırbız, tip aldım. Minǝŋ twǵan kǝn bit.— ǝy-y-y, ǝllǝ minǝ bǝlmǝy, tip uylayhuǝmı. Min dǝ ǝzǝrlǝndǝm indǝ...* (KR 100) “- Hey, geǝiyor ıŋte ömür. İŋte yemekten önce belki, aklımıza gelir iǝeriz diye aldım. Benim doǵum gǝnüm ya bugün. – Heyy! Yoksa beni bilmiyor diye mi dǝŋŋndün. Ben de hazırlandım elbette.”

3.1.2 Açıklama

bit kiplik parçacığı doǵrulama, tasdik, pekiŋtirme iŋlevinin yanı sıra baǵlam iǝerisinde açıklamaya yönelik bir iŋlevle kullanılır. Bu iŋlevi ile Türkiye Türkçesine genellikle “ıŋte” ifadesi ile aktarılır.

(17) «*Bına bit, ūzǝnǝ iŋŋǝrǝrgǝ his tǝ kǝrǝkmǝgǝngǝ bınawhu la tıŋlap ultırasaq*»,— *tip anlanı Yǝmǝ bil qaraŋtı. ǝmmǝ, niǝǝlǝr, qapıl Ğına tǝrǝp sıǵıp kitǝ almanı.* (EDT

20) “Yemiş bu bakışı ‘İste hiç de işitmesi gerekmediği halde bunu da dinleyip oturacak.’ diye yorumladı. Ama nedense birden çıkamadı.”

(18) *Āgār Xābir batır Ğabbas mullağa ısanıp, İlsüġülğa barıp sıqmaha, unı bñr kñm dā tūta almaş, üşü kñndä lä yāşār zā yāşār inġ. İyġ, İyġ.. Mārxiim Qarasās ināhġ üzi şulay hüylänġ bit Yımışkä. Ul bit bñr qasan da buştı hüylämäy inġ..* (EDT 60) “Eğer Hebir yiğit Abbas mollaya inanıp, İlsuğul’a gitmese onu kimse tutamaz bugün de hâlâ yaşardı. Merhum Karases ninesi Yemiş’e böyle söyledi iste. O asla boş yere konuşmazdı...”

3.1.3 Hitap, seslenme

Parçacığın bir diğer işlevi “ya” anlamında hitap ve seslenmedir.

(19) *Kükragñä massaj İşläğäs kñnä, tun alıştarı yaqşırıp, küzzärġ asılıp kittġ. Ülä yazım bit, — ti. Äy zä, qayttıq, xäzır hin ultra almaşuñ.* (KR 309) “Göğsüne masaj yaptıkça, nefes alışı düzelerek gözleri açıldı. Öle yazdım ya, diyor. Haydi, döndük şimdi sen oturamazsın.”

(20) *Hurlıp kitkän müñhüw aq yñzünä qarayım da üzäktärġm üzñlöp kitä: «İnäkäyım, bilay tüğġ inġ bit, ni buldı hiñä? Nindäy qayğı tüştü başıña?» — tip hürarğa batırlıgım yñmäy.* (T 30) “Zayıflayıp giden kederli ak yüzüne bakıyorum da yüreğim üzüyor: ‘Anneciğim, böyle değildin ya, ne oldu sana? Nasıl bir dert geldi başına?’ diye sormaya cesaretim yok.”

4 *indġ* Kiplik Parçacığı

indġ kiplik parçacığı Başkurt Türkçesinde “artık, ya, peki” anlamlarıyla kullanılır (BRS 1996, BTH 1993). Bu kiplik parçacığı kendinden önce gelen kelimedden ayrı yazılır ve ses uyumlarına göre farklılık göstermeyerek tek şekilde kullanıma çıkar. “Kazan Lehçesinde *indi*” adlı makalesinde Saadet Çağatay Tatar Türkçesinde kullanılan *indi* parçacığını inceler ve çeşitli fonksiyonları üzerinde durur (1978: 165). Çağatay *indi*’nin Eski lehçelerde *ämti*, *amtı* (şimdi) eski ve yeni Osmanlıcada *imdi* şekliyle belli olduğunu, Tarama Sözlüğü’nde “şimdi, artık, o halde” anlamlarıyla geçen bu zarfın Kazan lehçesinde “artık” anlamında çekimli fiili tekit veya tasdik için çokça kullanıldığını belirtir (1978: 165). İdil-Ural grubu Türk lehçelerinden biri olan Başkurt Türkçesinde de durum farklı değildir. Yaklaşık benzer fonksiyonlarla edebî metinlerde de söylemde de oldukça fazla kullanılan bir kiplik parçacığıdır. Zeynullin, istek kipini anlatırken, bu kipi ikinci şeklinin sadece birinci şahıslarda kullanıldığını ifade ettikten sonra bu istek ifadesinin *älġ*, *indġ* gibi kiplik kelimeleriyle de desteklendiğini belirtmiştir (2002: 179).

4.1 *indġ* Kiplik Parçacığının İşlevleri

4.1.1 Kuvvetlendirme, pekiştirme, doğrulama

Bu kiplik parçacığı Başkurt Türkçesinde kuvvetlendirme, pekiştirme, doğrulama işlevleriyle çok yaygın olarak kullanılır. *indġ* kiplik parçacığı kendisinden önce gelen fiil çekiminin ifade ettiği anlamı kuvvetlendirir, pekiştirir veya doğrular.

(21) *Säskägä, gülgä, yündüzzarğa ġına tüğġ, matur taştarğa la xislänġ qarap tıra. Bıl xūsus unuñ ir-yığġlık täbiğätġn nışkärtmäymġ? Şunday uyzar dawılı İşñdä qayıp indġ ul üygä.* (Yİ 103) “Sadece çiçeğe, güle, yıldızlara değil, güzel taşlara da hislenip bakıyor. Bu durum onun gençlik halini zayıflatmıyor mu? Böyle düşünce kasırgaları içerisinde eve döndü artık o.”

(22) *Rawizä xanım, uñayhızlanıp, bñ irñä, bñ Azamatqa qaranı. Azıraç uylanıp türzü la qätgi qararğa kildï. — Quy, älğä tiklïm äytmägäs, äytmäyik indï. Günahı üzibüzgä. Yänñ yäräxätlämäyik, bılay za yaralı unıñ yürägï.* (T 139) “Ravize Hanım, çekinip bir eşine bir Azamat’a baktı. Azıcık düşündü ve kesin karar verdi. – Bırak, şimdide kadar söylemeyince, söylemeyelim artık. Günahı bize. Canını acıtmayalım, zaten yaralı onun yüreği.”

4.1.2 Açıklama

Bu kiplik parçacığı kimi zaman konuşurun bir açıklama yapmasından önce yapılacak açıklamaya işaret eder şekilde kullanılmaktadır.

(23) —*Ul da yizñähï kñwïk ryumkağa irññ tğyğzıp kñä ultırzı. Araqığa ul da yığılıp barımay. —Şunan? —Şul indï. Avtovokzalğa yïkkäs, bilñqa sirat başıwım buldı, bñräw yñññdän tarttı: —Kayhı yaqqa? — tip hüranı. Min rayonımdı, awılımdı äyttim.* (T 181) “O da damadı gibi kadehe dudağına değdirdi. Votkaya o da pek düşmüyor. – Sonra? –İşte, Otobüs terminaline gelince, bilet sırasına girdi, birisi kolumdan çekti: - Ne tarafa? diye sordu. Ben bölgemi, köyümü söyledim.”

(24) —*Atay! Atay! Qara haqalıña aq bürtük qayzan tüşkän? —hm... Qayzan, qayzan, imış. Türmüş «büläk itï»... —Nimä huñ ul türmüş? —Türmüşmü? Üşü indï.. Allahu Täğälä birgän üz xäyätübiz.. —Alla Babay qayza yäşäy? (Yİ 43) “Baba! Baba! Kara sakalina ak taneler nereden düştü? – Him, nereden nereden imiş. Hayat hediye etti. – Nedir o hayat? – Hayat mı? Şu işte... Allah-u Teala’nın bize verdiği kendi hayatımız... - Allah baba nerede yaşıyor?”*

4.1.3 Hitap, seslenme

Başkurt Türkçesinde *indï* kiplik parçacığının işlevlerinden biri de cümlede hitap, seslenme işlevi ile kullanılmasıdır.

(25) *Üzñä buyhündürür üsün xalıq işanısın yawlargä käräk, anlayhıñmı! Hizät-Qayza la şul indï* (KR 339) “Kendine itaat ettirmek için halkın inancını kazanmak lazım, anlıyor musun? Hiziet – Nerede bu ya.”

(26) *Äyï şul, niñä minñ başıma kilmägändir indï. Biz küp itip qağ qıyızıq, ällä küpmï kiptirzik bit indï. Qışqılıqqa buytım yñä ul. Kün dä yläk käkriñi bışıräbüz.* (T 15) “Evet bu, neden benim başıma gelmemiş ki. Biz çok yapıp pestil koyduk, kim bilir ne kadar kuruttuk ya artık. Kışın bol bol yeter. Her gün çilek böreği pişiririz.”

4.1.4 Zaman işlevi

Başkurt Türkçesinde bir kiplik parçacığı olarak karşımıza çıkan *indï* kimi zaman da bu işlevinin dışında zamana işaret ederek “şimdi” veya “beri” anlamında kullanılabilir.

(27) *Samawır kürgäs, aşağı kilip, bala saqtan kilgän aşqazan sirï üzññ. Hizirtip quyza. Bütä işanı hawınsı qızzarza indï. Säğät unınsı yartı tirähñdä Räistñ hawınsı hññlñi bizzï säygä saqırıp aldı.* (KR 289) “Semaver görünce aşağıya gelip, çocukluk çağından gelen mide rahatsızlığı kendini hissettirdi. Bütün ümit inek sağan kızlarda bundan sonra. Saat dokuz buçuk civarında Reis’in inek sağan kızkardeşi bizi çaya çağırdı.”

(28) *Üfñlä äsähññ yarıgız hññlñ küptän indñ uni üzi ñrgähñä yäsärgä saqıra. Lakin Rämilä awıldan bılay qapıl gına sıgıp kiltirmññ tip küz aldına la kiltirmäy inñ.* (KR 68) “Ufa’da annesinin yalnız kız kardeşi çoktandır kendisinin yanına birlikte yaşamaya çağırıyor. Fakat Remile köyden bu şekilde alelacele çıkacağını da göz önünde bulundurmuyordu.”

Sonuç

Başkurt Türkçesinde sayıca oldukça fazla olan kiplik parçacıkları kimi zaman birbirine benzer, kimi zaman farklı kiplik anlamlarla çok sık kullanılır. Bu bildiride konu edilen altı kiplik parçacığından başka daha birçok parçacık Başkurt Türkçesinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Kiplik parçacıklarının *-DA/-ZA/-LA* gibi bazıları kendilerinden önceki kelimenin ses düzenine uygun olarak ses değişikliğine uğramaktadır. *bit*, *indñ* gibi kiplik parçacıkları ise kendinden önce gelen kelimedenden bağımsız bir ses düzenine sahiptirler ve tek şekillidirler. Bu çalışmaya konu olan kiplik parçacıkları cümleler içerisinde pekiştirme, doğrulama, hitap, seslenme, nida, bağlama, açıklama, istek, rica gibi çeşitli kiplik anlamlar ifade etmektedir. Başkurt Türkçesinde kullanılan bütün parçacıklar işlevlerine göre incelendiğinde bunların cümleler içerisinde ne gibi nüansları olduğu çok daha net olarak ortaya çıkacaktır.

ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLER

- BR** : RAFİKOV, Bulat, (2003) *Bulat Rafiqov- Āsār zār*, Ufa.
K : İBRAHİMOV, Ğeli, (1977) *Kinyä*, Ufa.
KKTY : EHLİULLİN, Ehmet, (2002) *Kñdñk Qanı Tamğan Yñr*, Ufa.
KR : URAZGULOV, Relis; SAFİNA, Eklime. vd. (2000) *Kırsıntaş*, Ufa.
NM : MUSİN, Nuğman (2003) *Nuğman Musin- Haylanma Āsār zār*, Ufa.
T : İGİZYENOVA, Najiye, (2002) *Täkdir*, Ufa.
U : KAMAL, Rinat, (2004) *Üzñntal*, Ufa.
UYT : SULTANGEREEV, Reşit, (1995), *Ulu Yulduz Tuzanı*, Ufa.
ÜY : HEKİM, Ehie, (2002) *Üyürmä*, Ufa.
Yİ : POVARİSOV, Sufiyan, (2001) *Yäşlik İrtähi*, Ufa.
EDT : BİİŞEVA, Zeynep, (1982) *Zäynäp Biişäva- Esär zär Dürt Tomda*, Ufa.

KAYNAKLAR

- AKSU-KOÇ, Ayhan, (1988), *The Acquisition of Aspect and Modality*, New York.
AKSU-KOÇ, Ayhan, (2000), “Some Aspects of the Acquisition of Evidentials in Turkish”, In: Johanson, Bo Utas (ed.) *Evidentials Turkic, Iranian and Neighbouring Languages*, New York.
ALKAYA, ERCAN, (2008), “Eski Türkçe –qıña Ekinin Türk Lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi Ağızlarındaki Kullanımı Üzerine”, *Turkish Studies*, 3/4 , 10: 43-78.
ARAT, REŞİT RAHMETİ, (1951), *Atebetü’l-Hakayık*, İstanbul.
ATALAY, BESİM, (1985), *Kâşgarlı Mahmut, Divânü Lügâti’t-Türk*. 521, I, Ankara: TDK.
BİRAY, NERGİS, (2008), “Kazak Türkçesinde Sınırlandırma İşlevli Dil Birlikleri Üzerine: gana, qana, tek, -aq”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 5, 4 (Aralık 2008), (E-yayın tarihi:13.01.2009): 48–83.
BROCKELMAN, C, (1954), *Ostürkische Grammatik Der İslamischen Litteratur-Sprachen MittelAsiens*. Leiden.

- BRS = *Başkurtsa Russa Hüzlik* (Red. URAKİN, Z.G). Moskva:Russkiy Yazık. 1996.
- BTH= *Başkurt Tilinin Hüzligi*. Moskva:Russkiy Yazık. 1993.
- BYBEE, Joan; FLEİSCHMAN, Suzanne, (1995), *Modality and Grammar in Discourse (Typological Studies in Language 32)*, Amsterdam and Philadelphia: Joan Benjamins.
- BYBEE, Joan, PERKİNS, Revere; PAGLIUCA, William (1994), *The Evolution of Grammar*, Chicago and London: The University of Chicago Pres.
- CRYSTAL, David, (1994), *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell, Oxford.
- ÇAĞATAY, Saadet, (1978a), “Türkçede ki<erki”, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara: AÜ DTCF Yayınları: 266-271.
- ÇAĞATAY, Saadet, (1978b), “Kazan Lehçesinde Bazı Tekitler”, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara: AÜ DTCF Yayınları: 168-175.
- ÇAĞATAY, Saadet, (1978c), “Kazan Türkçesinde *indî*”, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara: AÜ DTCF Yayınları: 165-168.
- ÇENGEL Kasapoğlu, Hülya, (2005), *Kırgız Türkçesi Grameri- Ses ve Şekil Bilgisi*, Ankara: Akçağ.
- DMİTRİYEV, Nikolay Konstantinoviç, (1948), *Grammatika başkirkogo yazıka*, Moskova-Leningrad.
- DMİTRİYEV, Nikolay Konstantinoviç, (1950), *Başkurt Tilinin Grammatikahu*. Ufa.
- DÖNÜK, Dönercan, (2005), “Additive Enclitic Suffix -da in Turkish as a Cohesive Device”, *Dil Dergisi*, 130, Ekim, Kasım, Aralık.
- DUMAN, Musa, (2002), “On the usage of the adverbial suffix +IA in Old Anatolian Turkish”, In: Johanson, Lars (ed.), *Turkic Languages*, 6, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. 8-18.
- DUMAN, Musa, (2008), “Eski Türkiye Türkçesi Devresinde +IA Ekli Zarfların Kullanımı Üzerine”, *Turkish Studies*, 3/3: 345-355.
- ERCİLASUN, Ahmet B., (2008) “La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi”, *Dil Araştırmaları*, 2, Ankara: 35-56.
- ERDAL, Marcel, (2000), “Clitics in Turkish”, In: Göksel, Aslı & Celia Kerslake (ed.), *Studies on Turkish and Turkic Languages. Proceedings of the 9th International Conference on Turkish Linguistics, Oxford*, 41-48, Wiesbaden: Harrassowitz..
- ERDAL, Marcel, (2004), *A Grammar of Old Turkic*, Leiden-Boston: Brill.
- ERSOY, Habibe Yazıcı, (2007), “Başkurt Türkçesi”, Ercilasun, Ahmet B. (ed.), *Türk Lehçeleri Grameri*, Ankara: 749-810.
- FRAWLEY, William, (1992), *Linguistic Semantics*, Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- GRÖNBECH, K., (1936), *Der türkische Sprachbau*, Kopenhagen.
- HACİEMİNOĞLU, Necmettin, (1984), *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul.
- İPEK, Birol, (2009), “Divânü Lügâti’t-Türk’te Geçen Enklitik Edatları”, *Turkish Studies*, 4/3: 1199-1212.
- İŞBULATOV, İ. 1972. *Hezirgi Başkurt Tili*. Ufa.
- JOHANSON, Lars, (2003), “Evidentiality in Turkic”, In: Aikhenvald, Alexandra Y. (ed.), *Studies in Evidentiality, (Typological Studies in Language 54)*, 273-290, Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- KARABAĞ, İmran, (2000), “Türkçede Kip ve Kiplik Olgusu”, *Türk Dili*, 585: 275-278.
- KAŞGARLI, S. Mahmut, (2004), “Uygur Türkçesinde la Edatı Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, 1731-1735, Ankara.
- KERSLAKE Celia- GÖKSEL Aslı, (2005), *Turkish: Comprehensive Grammar*, Routledge.
- KİYEKBAYEV, G.F., (1966), *Hezirgi Başkurt Tili*, Ufa.
- KİYEKBAYEV, G.F., SEYİTBATTALOV G. G., (2004), *Başkurt Tili*, Ufa.

- KOCASAVAŞ, Yıldız, (2003), “Çağatay Metinlerinde Görülen LA Hakkında”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, 142: 183-189.
- KORKMAZ, Zeynep, (1995), “Türkçede ok/ök Pekiştirme (Intensivum) Edatı Üzerine”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar- I**, 98-109, Ankara.
- KORNFİLT, Jaklin, (1997), **Turkish**, London. New York.
- KROEGER, Paul. R., (2005), **Analyzing Grammar An Introduction.**, New York: Cambridge University Pres.
- KTLG= **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Grameri**. Ankara: Türk Dil Kurumu. 2006.
- LEWIS, G. L., (1967), **Turkish Grammar**, New York: Oxford.
- NALBANT, Mehmet Vefa, (2004), “Türkçe Enklitik Edatı La”, **V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II**, 2157-2173, Ankara.
- ÖNER, Mustafa, (2007), “Tatar Türkçesi”, Ercilasun, Ahmet B. (ed.), **Türk Lehçeleri Grameri**, Ankara: Akçağ: 679-748.
- ÖNLER, Zafer, (1996), “Türkçede –IA Zarf Eki”, **Uluslararası Türk Dili Kongresi, 1992**, 9-15, Ankara.
- ÖZBEK, Nurdan, (1998), “Türkçe'de Söylem Belirleyicileri”, **Dilbilim Araştırmaları**, 9, (1998), 37-47.
- ÖZBEK, Nurdan, (2000), “Yani, işte, ya: interactional markers of Turkish”, **Studies on Turkish and Turkic languages**, 393-401.
- ÖZÖNDER, F. Sema Barutcu, (2007), “Türkçe Enklitik Edatları Üzerine: çI/çU”. **IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, 24-29 Eylül 2000**, Ankara.
- ÖZTÜRK, Rıdvan, (2007), “Özbek Türkçesinde Gına Morfemi”, **IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II**, Ankara: TDK Yayınları.
- PALMER, F.R., (1994), **Grammatical Roles And Relations**. Cambridge.
- PALMER, F.R., (2001), **Mood and Modality**, New York: Cambridge University Pres.
- POPPE, Nicholas, (1964), **Bashkir Manual (Descriptive Grammar and Texts with A Bashkir- English Glossary)**, Bloomington: Indiana University.
- RÄSÄNEN, Martti, (1957), **Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen**. Helsinki.
- Redhouse Sözlüğü (İngilizce-Türkçe)**, (1998), İstanbul.
- ŞÇERBAK, A. M., (1970), **Sravnitel'naya fonetika tyurskih yazıkov**, Leningrad.
- TAYLAN, E, Özsoy, S., (1993), “Türkçedeki Bazı Kiplik Biçimlerinin Anlatımı Üzerine”, **VII Dilbilim Kurultayı Bildirileri**, 13-14 Mayıs 1993, Ankara.
- TEMİR, Ahmet, (1946), “Uygurca Ançulayı ve Altay Dillerinde Ançu Sözü Hakkında” **Türk Dili- Belleten**, III, 6-7 (Mart 1946): 569-585.
- TENİŞEV, E.R., (1988), **Sravnitelno-istoričeskaya grammatika tyurskih yazıkov**, Moskova: “Nauka”.
- TRASK, R., L. (1993), **A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics**, New York.
- TULUM, Mertol, (1993), “-La / -Le Ekine Dair”, **TDED Dergisi**, XXVI, 157-164, İstanbul.
- UYGUR, Ceyhun Vedat, (2007), “Karakalpak Türkçesi”, Ercilasun, Ahmet B. (ed.), **Türk Lehçeleri Grameri**, Ankara: Akçağ: 543-622.
- ÜSTÜNER, Ahat, (2003), **Türkçede Pekiştirme**. Elazığ.
- YULDAŞEV, A. A., (1981), **Grammatika sovremennogo başkirkogo literaturnogo yazıka**, Moskova: İzdatelstvo “Nauka”.
- YÜKSEL, Zuhul, (2007), “Kırım-Tatar Türkçesi”, **Türk Lehçeleri Grameri**, Ercilasun, Ahmet B. (ed.), **Türk Lehçeleri Grameri**, Ankara: Akçağ: 811-882.
- ZEYNULLİN, M. V., (1975), **Hezirgi Başkurt Tilinde Modallik Kategoriyahı**. Ufa.
- ZEYNULLİN, M. V., (2002), **Hezirgi Başkurt Ezebi Tili- Morfologiya**. Ufa.